Zsidó vallás és kultúra 3.: Liturgia

BBN-HEB11-223.2, BBV-203.08, BMVD-203.08

Biró Tamás

2018. március 22.

Praktikus dolgok (emlékeztető):

- A kurzus honlapja: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/

  Kurzusleírás: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

  Felhasználónév és jelszó?

- Biró Tamás: biro . tamas @ btk.elte.hu

  http://birot.web.elte.hu/, http://www.birot.hu/

- Fogadóóra: csütörtök 14.00-15.30 *(a 2018. tavaszi félévben)*

- Pótórák, ha elmaradnának órák.

  A március 15-i óra helyett: tartalék időpont referátumoknak.

A kurzus felépítése (emlékeztető)

Szövegolvasás időpontja?

1. Csütörtök 12.00 – 13.30:
   - Előadás
   - Szövegek közös megvitatása, diszkusszió
   - 5-10 perces referátumok

2. Opcionális héber szövegolvasás:
   - Szakosoknak, minorosoknak.
   - Javaslat: péntek 11.00 – 12.00.
   - Kérem, jelezzék, ha van igény!

3. Önálló munka otthon:
   - Szövegek elolvasása, preparálása
   - Alkalmi rövid beadandók
   - (Szakirodalom elolvasása)
   - Referátum és dolgozat elkészítése

4. Zsinagógalátogatás:
   - Min. 4 alkalommal (min. 1 péntek este és min. 1 szombat reggel).
   - Minél több, annál jobb!

Praktikus dolgok

Opcionális szövegolvasás:

- Szakosoknak és minorosoknak.
- Lásd az egyes prezentációk végén.

Mától:

- csütörtök 14.00 – 15.00, ill.
- péntek 12.00 – 13.00.

Referátumok:

- Google docs: témák & időpontok.
- Segítség a téma kidolgozásához? Minél előbb beszéljenek velem!
- Cél: ízelítőt kapni + a többieknek ízelítőt adni egy témából. Átfedések lehetnek.
- 5-8 perc, nem kell teljességre törekedni.
- Handout vagy 2-3 dia.
- Utána megírni rövid dolgozatban (3-5 oldal), amit egymással megosztanak.

Zsinagógalátogatások: önállóan vagy közösen

Konkrétumokat folyamatosan egyeztetjük

<u>Jó alkalmak a tavaszi félév során</u>:

- Péntek esték
- Szombat délelőttök
- Vasárnap reggel
- Csütörtök reggel 9 h tanima OR-ZSE

- **Purim:** febr. 28. szerda este és márc. 1. csütörtök reggel
- **Svii sel peszah:** ápr. 6. péntek reggel
- **Savuot:** máj. 19. szo este – máj. 21. hétfő reggel

Reflexiók az eddigi zsinagógalátogatásokra?

Zsinagógalátogatás

Március 31., szombat reggel és április 1., vasárnap reggel: peszah első két napja. Lenne érdeklődés?

széderestére jussanak el!

- Általános megjegyzések:
- Megadott időpont után 5 perccel bemegyünk.
- Mobilt ne hozzanak (vagy legyen kikapcsolva). Táska csak ha szükséges (biztonsági kikérdezés). Saját imakönyv (beleírva saját nevüket) érdemes.
- Férfiak: kipa vagy más fejfedő (téli sapka?). *Veszélyes tárgyat ne!*

- Március 24., szombat, 10.00, a **Frankel Leó úti zsinagóga** előtt.
  - „Frankel zsini”, „budai körzet”. http://www.frankel.hu/. Várhatóan kb. 13.00–13.30-ig. (Kiddus kb. 13.00-kor. El szabad menni korábban is.)
  - 1025 Budapest, Frankel Leó út 49., Rabbi: dr. Verő Tamás („Verő Tomi”). https://hu.wikipedia.org/wiki/Ver%C5%91_Tam%C3%A1s , http://zsidongo.hu/hu/hazhoz-megy-szuper-rabbi/ , https://24.hu/kozelet/2016/02/28/mondtam-hogy-nincsen-semmi-baj-csak-lezsidoztak/ . Pénteken kb. 100 ember!

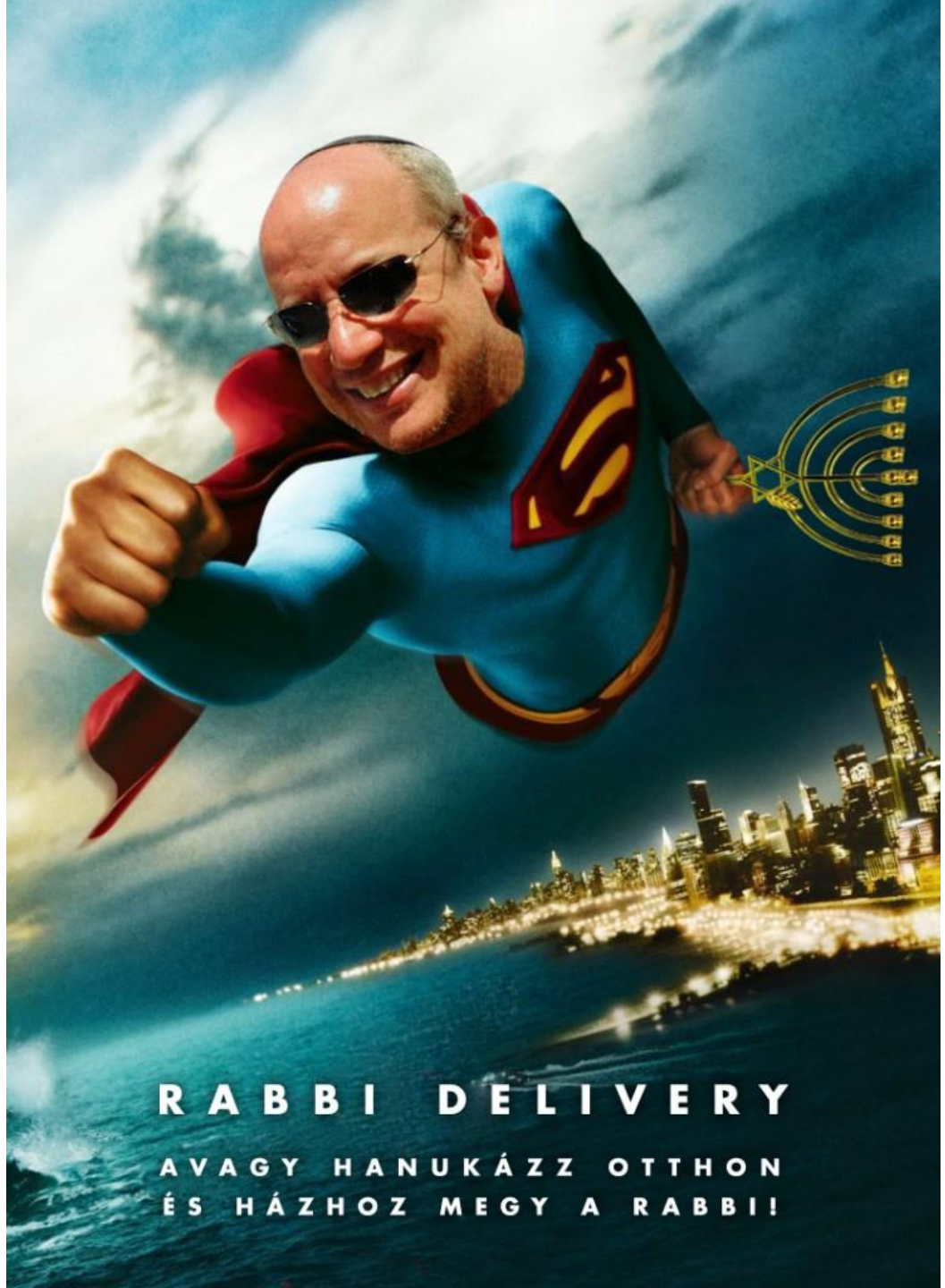

Szuperrabbi

http://zsidongo.hu/hu/hazhoz-megy-szuper-rabbi/

A mai alkalommal:

1. Még néhány fontos alapfogalom.

   Szombat délelőtt és peszaḥ a zsinagógában.

2. Péntek este a zsinagógában

3. (Az imák időpontjai)

4. Meglepetésvendég

Ennek részeként:
- A hétköznapi minḥáról és még egy kicsit a hétköznapi Smone eszréről.
- Kabbalat sabbat.
- Sma és smone eszré.
- Lezárás.

Előzetes tematika *(nem heti lebontásban)*

1. Bevezetés. Ima a Bibliában. Ima a rabbinikus hagyományban, a kavvana.
2. Az imakönyv szerkezete. A zsidó liturgia fő pillérei (Sma, Amida). Napi három ima.
3. A Sma és áldásai.
4. A hétköznapi Amida (Smone Eszré).
5. A szombati és az ünnepi imák szerkezete. Lekha dodi. Kiddus.
6. A reggeli áldások. Peszuké de-zimra.
7. Tóra-olvasás. Alenu.
8. Muszaf és neila.
9. Bencsolás és áldások.
10. Hallel és kiegészítések az ünnepi liturgiában.
11. Kaddis.
12. Középkori vallásos költészet: kinna, pijjut, zemirot.

Néhány apróság

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában leírt törvény [„írott tan”]
- Az [írott] Tórában csak implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
- Rabbinikus rendelet
- Szokás (*minhag*)

Halákhikus szabályok spektruma

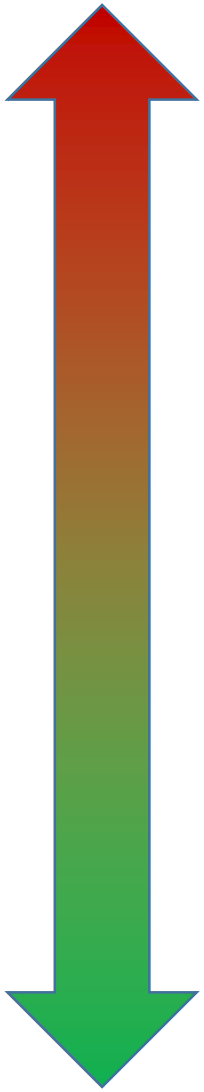

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [’halakha Mózes részére a Szinájról’]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
- Rabbinikus rendelet
  (tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga, család, egyén

Például (de nem kizárólag) Hillél 7 vagy r. Jismael 13 ***hermeneutikai szabálya*** *révén a Tórából kikövetkeztetve*

Vö. Deut. 17:8-13; Deut. 1:16; Deut. 16:18

Pl. askenáz / nyugati askenáz / holland askenáz

Modern jelenség. Pl. haszid közösségek.

A rabbinikus törvény tórai forrása

Deut 17:

9. És menj be a Lévita-papokhoz és a **bíróhoz**, **aki lesz majd abban az időben**; és kérdezd meg őket, és ők tudtul adják néked az ítéletmondást.

10. És annak a mondásnak értelme szerint cselekedjél, amelyet tudtul adnak néked azon a helyen, a melyet kiválaszt az Úr; és vigyázz, hogy mind a szerint cselekedjél, amint tanítanak téged.

11. A törvény szerint **cselekedjél,** **amelyre tanítanak téged**, és az ítélet szerint, a melyet mondanak néked; el ne hajolj attól a mondástól, amelyet tudtul adnak néked, se jobbra, se balra.

A **nuszaḥ** fogalma

Minhag ha-makom מנהג המקום
’a helyi szokás’
szinte törvényerővel bír (? / !)

- Bizonyos imák tórai parancsolat alapján, más imák rabbinikus rendelet alapján, megint más részei a liturgiának minhag alapján.
- *Nuszaḥ:* az ima pontos szövegezése – különböző hagyományok léteznek.
  1. Időbeli dimenzió: *a zsidó liturgia 2000 éves fejlődése.*
  2. Térbeli dimenzió: *askenázi* ↔ *szefaradi*
     + *itáliai, jemeni, stb.*
     + a fentieken belül is egyes régiók, városok, közösségek minhagjai.
  3. Irányzatok szerinti dimenzió: ḥaszid (szefard), neológ, reform, stb.

Külön kurzus tárgya lehetne

több órai referátumnak is a témája

Minhag stut מנהג שטות (’ostoba szokás’): halakhikusan butaság, de tanulatlan közösségek ragaszkodnak hozzá.

Szombat délelőtt a zsinagógában

(Mindenről lesz szó áprilisban. Most csak a kulcspontok a zsinagógalátogatás előtt.)

- Felkeléskor + tanulás, áldozatok (Balla 2016, pp. 83 – 99)
- Peszuké de-zimra (zsoltárok és egyebek) (Balla 2016, pp. 99 – 131)
- Sma és áldásai + Amida és ismétlése (Balla 2016, pp. 131 – 152)
- Tóra-olvasás és ami körülötte van (Balla 2016, pp. 153 – 173)
- Muszaf ima és imétlése (Balla 2016, pp. 174 – 183)
- Záró szövegek (Balla 2016, pp. 185 – 198)

+ különböző határpontokon **kaddisok** (fél kaddis, egész kaddis, árvák kaddisa, rabbik kaddisa)

Peszaḥ a zsinagógában

(Mindenről lesz szó áprilisban. Most csak a kulcspontok a zsinagógalátogatások előtt.)

- A zarándokünnepek liturgiája alapja a szombati liturgia (ld. előző dián).
- Néhány kifejezetten szombati rész (pl. *Kabbalat sabbat*) csak akkor, ha az ünnep szombatra esik.
- Kifejezetten ünnepi részek:
  - Az Amida (ünnepi mariv, sahrit, muszaf és minha) ünnepi variánsai.
  - **Hallel** (zsoltárfűzér, Balla 2016, pp. 274–280) a sahrit Amida ismétlése után, a Tóra-olvasás előtt. Van, ahol peszah estéjén is mondanak Hallelt (Izraelben, ill. a szefaradiak).
  - **Pijjutok** [liturgikus költemények] minhag alapján. *Hosanot* szukkotkor muszaf után. **Stb**.

Peszaḥ 1. napi muszaf előimádkozója:
Ima a harmatért (Tfillat tal) c. pijjut
(Eleazar b. Jakov Kallir, kb. 8. század)

Az eddigiek összefoglalása

… és kibővítése

Ez eddigiek összefoglalása

- Sma: 3 része + áldások előtte és utána:

  „beszélj azokról (…) akár lefekszel, akár fölkelsz” → **este** **és** **reggel**

  (részletesebben ld. az előző hetek során)

- *Amida* [’állás’] = *Smone eszré* [’tizennyolc’] = *Tefilla* [’ima’]

Erős tórai alapok

  - A hétköznapi reggeli és délutáni áldozatnak felel meg → **reggel** **és** **délután**

  + Speciális áldozatok szombaton, újholdkor és ünnepnapokon → **muszáf**

Minhag

  - Három ősatya = három ima, így Jákob = esti ima.
    Az aznapi maradékok elégetése éjjel a szentélyben. Esti Sma mellé strukturálisan. → **este**

- Most még jönni fog: bevezetés, Tóra-olvasás és befejezés.

Az imák szerkezete (eddig)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra- olvasás	Befejezés
saḥrit		Sma és áldásai	Amida +ismétlés		
minḥa		–	Amida + ismétlés		
maariv		Sma és áldásai	[Amida]		
muszaf		–	Amida + ismétlés		

Az *Amida* ismétlése és a *Keddusa* [='szentség']

- A saḥrit, minḥa, muszaf és neila során,

  de nem a maariv során → de ld. *Magen avot* a péntek esti ima végén.

- Az előimádkozó megismétli az áldásokat (de nem az *Elohái necor…* kezdetű zárórészt)

- Speciális alkalmakkor: *pijjutok* [liturgiai költemények] beiktatása. Pl. *Tefillat tal.*

- *Keddusa* a 3. áldás (SZENTSÉG) előtt
  - A közösség által elmondott elemekkel
  - *Kados, kados, kados…* 'Szent, szent, szent…'
    (vö. Jesája/Ézsaiás/Izajás 6:3, *triszhagion*)
  - Szombat, ünnepnap, muszaf: hosszabb szövegvariánsok, mint hétköznap

Jes. 6: [1] Uzzijjá király halála évében láttam az Urat, amint egy trónon ült. Magasztos volt és felséges; palástja betöltötte a templomot. [2] Szeráfok álltak mellette, hat-hat szárnya volt mindegyiknek: kettővel az arcát takarta el, kettővel a lábát takarta el, kettővel pedig repült. [3] Ezt harsogták egymásnak felváltva: **Szent, szent, szent a Seregek URa, dicsősége betölti az egész földet!** [RUF]

Vö. Balla 2016, pp. 5–6, 143–144, 175–177, 219–220, 282–283 és 293–294. De pp. 40 és 245!

Az Amida szerkezete

ismétlés

- Áldás nyitása, lezárása.

  ÁLDÓFORMULA: ...ה' אתה ברוך *Barukh ata Adonaj…* 'Áldott vagy Örökkévaló…'

  - Áldások sorozatában az első áldás *(vö. Sma és áldásai; étkezés utáni áldás; stb.)*:

    nyitó ÁLDÓFORMULA – SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

  - További áldások:

    SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

  - További áldások:

    SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA stb.

A hétköznapi Amida szerkezete

19 áldás:

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (ŐSATYÁK, HATALOM, SZENTSÉG)

  + Keddusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)
- **13** hétköznapi kérés

(ÉRTELEM, MEGTÉRÉS, MEGBOCSÁTÁS, MEGVÁLTÁS, GYÓGYULÁS, JÓ TERMÉS, SZÉTSZÓRTAK ÖSSZEGYŰJTÉSE, IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS, RÁGALMAZÓK, IGAZAK, JERUZSÁLEM ÚJJÁÉPÍTÉSE, DÁVID HÁZA, IMÁK MEGHALLGATÁSA)

- **3** általános (ÁLDOZATOK, HÁLAADÁS, BÉKE)
- *Elohaj necor…* kezdetű lezáró szakasz: magánima

Az ünnepi Amida szerkezete

7 áldás (ros hasana-i muszaf: 9 áldás):

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (ŐSATYÁK, HATALOM, SZENTSÉG)

  \+ Keddusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)
- **1** a szombat, újhold vagy az adott ünnepi NAP SZENTSÉGE

  illetve **3** a **ros hasana-i muszaf imában** (KIRÁLYSÁG, EMLÉKEZÉS, SOFÁR-FÚVÁS)
- **3** általános (ÁLDOZATOK, HÁLAADÁS, BÉKE)
- *Elohaj necor…* kezdetű lezáró szakasz: magánima

Jövő hétre

A következő alkalomra

1. Referátum: velem beszélni + időpontot kiválasztani + dolgozni rajta.

2. Elolvasni: *a leghosszabb a félév során, de két hetük van rá…*
   1. Balla 2016, pp. 22–58 (péntek este)
   2. Balla 2016, pp. 83–130 (a szombat reggeli ima első „fele”)
3. A *Lekha dodi* c. költemény szövegét preparálni:
   - Balla 2016, pp. 27–29.
   - Hebraisták (szakosok, minorosok): héber szöveget kiszótárazni.
   - Nem szakosok: magyar fordítást elolvasni.

Viszlát

szombaton, valamint

a szünet után!